

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA PSYCHOLOGIE

DĚTSKÁ KRESBA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Justina Komrsková

Specializace v pedagogice: Psychologie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Vladimíra Lovasová, Ph.D.

Plzeň, 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni, 2018

..

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Vladimíře Lovasové, Ph.D. za cenné rady, vždy milý a ochotný přístup, paní učitelce z mateřské školy a také dětem bez jejichž kreseb by tato práce nemohla vzniknout, a v neposlední řadě všem, kteří se na vzniku mé práce jakkoli podíleli.

DĚTSKÁ KRESBA V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

OBSAH

ÚVOD	2
TEORETICKÁ ČÁST	3
1. VÝVOJ KRESBY V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU	4
1.1 SPECIFIKA DĚTSKÉ KRESBY	5
1.2 VÝVOJ KRESBY LIDSKÉ POSTAVY	7
2. MOŽNOST VYUŽITÍ KRESBY PRO DIAGNOSTIKU OSOBNOSTI DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	8
2.1 DĚTSKÁ KRESBA JAKO VÝKONOVÁ ZKOUŠKA	8
2.2 DĚTSKÁ KRESBA JAKO PROJEKTIVNÍ METODA	11
2.2.1 KRESLENÉ OBJEKTY	11
2.2.2 VOLENÉ BARVY	14
2.3 DIAGNOSTICKÝ POTENCIÁL KRESBY LIDSKÉ POSTAVY	18
PRAKTICKÁ ČÁST	21
3. VALIDITA DIAGNOSTICKÝCH SOUDŮ NA ZÁKLADĚ DIAGNOSTIKY KRESBY	22
3.1 CÍL A ORGANIZACE ŠETŘENÍ	22
3.2 CHARAKTERISTIKA SLEDOVANÉHO SOUBORU	23
3.3 ANALÝZY JEDNOTLIVÝCH OBRÁZKŮ	24
3.4 VALIDITA INTERPRETAČNÍCH SOUDŮ	42
3.5 SHRNUÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	47
ZÁVĚR	49
RESUMÉ	51
SUMMARY	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	53
SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ	55

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá dětskou kresbou v předškolním věku. Z výtvarného projevu dítěte se dá mnohé zjistit s ohledem na jeho grafomotoriku. Každé dítě a jeho kresba prochází různými stádii vývoje, které jsou pro dítě důležité.

Mojí hlavní motivací k výběru tohoto tématu a následnému vypracování bakalářské práce bylo ověření validity diagnostiky z kresby.

K mému šetření jsem si vybrala mateřskou školu v malé obci a konkrétně 10 dětem, které navštěvují předškolní třídu.

Po dobu 6 měsíců budu sbírat podkladový, kresebný materiál pro svoji bakalářskou práci.

Bakalářskou práci rozdělím na teoretickou a praktickou část.

V rámci teorie se budu zabývat vývojem kresby v předškolním věku. Zaměřím se na specifika dětské kresby, na vývoj kresby lidské postavy a na možnosti využití kresby pro diagnostiku osobnosti dítěte předškolního věku. Dále se budu zabývat dětskou kresbou jako výkonovou zkouškou, kde uvedu příklady nejznámějších testů a dětskou kresbou jako projektivní metodou, ke které uvedu příklady testů. V rámci projektivních metod se budu věnovat kresleným objektům, které se u dětí předškolního věku vyskytují nejčastěji. Důležité pro dítě jsou volené barvy, kterým se budu věnovat a pokusím se k jednotlivým barvám napsat význam, který symbolizují v pojetí dítěte. Na konci své teoretické části se zaměřím na detailnější rozbor diagnostického potenciálu kresby lidské postavy. V teoretické části využiji znalosti ze studia odborné literatury a ze zdrojů, které uvádím v příloze bakalářské práce.

V rámci praktické části využiji kresebný materiál ze svého šetření. Z obrázků si vytyčím znaky, které jsou pro mé šetření pozorovatelné a pokusím se je identifikovat v jednotlivých kresbách a přiřadit jim významový a interpretační kontext. Jako metodika mi bude sloužit teoretická část bakalářské práce. U každého autora budu charakterizovat inklinace v kresbách a ke každému autorovi napíši interpretaci. Svá zjištění předám paní učitelce, která děti dobře zná. Na základě zpětné vazby od paní učitelky porovnáím míru shody a vytvořím tabulky, které poukazují na validitu jednotlivých interpretačních soudů.

TEORETICKÁ ČÁST

1. VÝVOJ KRESBY V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

Do předškolního věku se tradičně zahrnují děti v období 3-6 let. V tomto období je podle Eriksona (2002, s. 12) „*hlavním projevem a potřebou aktivita, činnost a spolupráce. To vše se nejlépe odráží ve hře a předškolní věk je tedy právem označován jako zlatý věk dětské hry*“. Thorová (2015, s. 20) uvádí, že mezi 3. a 4. rokem je již dítě schopné přeměnit rozličné předměty ve své fantazii na úplně odlišnou věc.

V předškolním věku se dále vyvíjí hrubá a jemná motorika a dítě je přímo fascinováno jak pohybem, tak i různými manuálními technikami jako je stříhání, lepení, vyrábění, modelování. Velmi oblíbené jsou také výtvarné činnosti. Kreslením dítě přenáší na papír své vlastní představy o světě, své pocity a rozpoložení. Kresby mají většinou formu schémat, která jsou čitelná i pro ostatní lidi a tím nesou určitá sdělení. Kreslení má v podstatě stejný význam jako hra, kdy prostřednictvím kresby dítě prožitky zpracovává podobným způsobem jako ve hře. Je to tedy podle Vágnerové (2017, s. 15) konstruktivní proces, v němž se může projevit i postoj autora.

Kreslení je podle Vágnerové (2017, s. 10) jednou ze symbolických funkcí, kdy dítě musí dosáhnout určitého stupně kognitivního vývoje, a tak získat schopnosti symbolického uvažování. Zároveň kresba závisí na rozvoji motoriky a grafomotoriky, a také senzomotorické koordinace. Každému věku odpovídá specifický typ kresby. Dětská kresba prochází stádií, která těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte. Tuto domněnku jako první vyslovil G. H. Luquet a čas jeho názor potvrdil (Davidov 2008, s. 21). Vágnerová (2017, s. 16) zároveň vývoj kresby připodobňuje vývoji jazyka a řeči. Dítě chce zobrazit něco, co zná a co je pro ně zajímavé, stejně tak jako chce tento objekt pojmenovat a získat o něm další informace. A kresba, stejně jako jazyk, vychází z určitých pravidel a využívá naučených schémat, grafického lexikonu a grafického syntaxu, které si jedinec osvojí v rámci své kultury. Kresba nemá závazné grafické jednotky, jako jsou například písmena, ale je možné používat různých grafických jednotek jako čar, teček, kruhů čtverců apod.

Jako **presymbolickou fázi** lze označit podle Vágnerové (2017, s. 23-24) období kolem druhého roku věku dítěte, kdy dítě začne čmárat jednou barvou po papíře, nebo použije cokoli, co zanechává nějakou stopu (jídlo, zubní pasta, vlastní výkaly). Čmárání zatím ještě neslouží k zobrazení něčeho, spíše jde o experimentování s různými objekty a pozorování následných efektů. Zároveň se děti také uspokojují rytmickými pohyby paží. Období

čmárání vykazuje tři zřetelná stadia. Horizontální či vertikální čmárání, poté kruhovitě a závěrečné čmárání uzavřených tvarů. Kolem třetího roku postupně dítě přechází na **symbolickou úroveň** kresby (Vágnerová 2017, s. 26). První kresby se sice objeví náhodně. Většinou na podobnost náhodné kresby s něčím reálným upozorní dospělý a dává tak dítěti smysl tím, že rozpozná, co dítě maluje. Na konci třetího roku života dítě svoje kresby nejen pojmenovává, ale mnohdy i komentuje samotný proces kreslení. Kresby mladších předškoláků jsou potom složeny ze základních grafických jednotek, jako jsou kruhové či oválné tvary, různě směřované čáry, tečky a o něco později obdélníky a čtverce. Vývojově podmíněná proměna dětské kresby na přelomu předškolního a raného školního věku spočívá v rozdílném způsobu zobrazování, v lepším propracování detailů a přesnějším propojení částí do celku. Proměna souvisí s rozvojem myšlení (Vágnerová 2017, s. 28-36).

1.1 Specifika dětské kresby

Dětská kresba nás velmi často překvapí svou jednoduchostí jednak ve svém pojetí, nebo-li v tom, co dítě kreslí, zároveň i tím, jak to nakreslí. Dětská kresba je velmi poetická a nechal se jí inspirovat například kubismus nebo naivní umění.

Podle Uždila (1978, s. 53-54) užívají děti ve věku 4-5 let velmi často **R-princip**, neboli princip pravého úhlu, kdy vyjádří výrazné odlišení dvou různých směrů, například u napojení rukou k tělu, či komínu na šikmou střechu. Pravý úhel je zde vyjádřením jakési dokonalosti, neboť při tomto napojení zůstává zachování stejné délky z obou stran (buď komínu či rukou). Obvyklý je také **automatismus**, kdy dítě kreslí automaticky naučené prvky, které se často opakují. Toto může také vycházet i z nedostatku představivosti dítěte nakreslit danou věc jinak, zaměřit se na zvláštnosti a vyvíjet svůj kreslířský um dále. Zajímavé je, že většina dospělých, když je vyzvána, aby nakreslila například dům, také automaticky kreslí naučené prvky z raného dětství, pokud se kreslení a malování dále více nevěnovali. Dítě s oblibou také zobrazuje **objekty důsledně vedle** sebe rozmístěny po celé ploše papíru tak, aby se navzájem nepřekrývaly. Má-li namalovat dva lidi, či koně, řadí je za sebou na základovou linku („čára země“ a existuje tu i „čára nebe“). Tento způsob zobrazení vyjadřuje malou zkušenost s objemem a hmotou a také s souvisí s rozvojem psaní. Než nastane období, kdy si dítě začne uvědomovat zemskou gravitaci a její důsledky velmi často dochází k zachycení času jako tzv. **výtvarné vyprávění**. Dítě zachycuje několik

časových rovin do jedné kresby. Největší zážitky jsou zobrazeny v jednom obrázku. Při kresbě je důležitý slovní výklad dítěte. Úzce souvisí se simultaneitou, kdy má dítě potřebu sjednotit sérii důležitých okamžiků daného děje v jedné obrazové ploše (Uždil, 1978, s. 52). Někdy mohou děti tvořit v tzv. pásech nad sebou, které jsou posunem k perspektivnímu vidění skutečnosti (spodní pás je bližší, horní je vzdálenější). V tomto období se již objevuje několik pozorovatelských stanovišť (úhlů pohledu) tzv. **sklápění**. Kresby nemají perspektivu, dítě nerozlišuje, co je svislé a co vodorovné. Nakreslené věci bývají disproporční. Dítě v kresbě většinou zobrazuje předměty a objekty, které jej obklopují a které důvěrně zná. V kresbě například „*zachytí hlavu z profilu, ale přidá jí dvě oči, i když vidíme jen jedno. Dítě je ale přesvědčeno, že na hlavě jsou dvě oči*“ (Davidová, 2001, s. 25-27). V tomto věku dítě také velmi rádo používá **transparentnost**. Objekty, které zobrazuje ve svých kresbách, jsou průhledné. Dítě nakreslí vše, co je schované uvnitř, i když by měla být viděna jen vnější část objektu. Jestliže nakreslí dům, můžeme vidět, co je uvnitř, nakreslí-li postavu, vidíme skrz oblečení nohy nebo pupík. Pro dítě není tak důležitý dům sám o sobě. Dům zde může symbolizovat něco, co chrání celou rodinu, spojuje jí, kde se dítě cítí bezpečně. Hazuková (2012, s. 33-37) uvádí další charakteristické znaky dětského výtvarného projevu v předškolním věku. Mezi ně patří například tzv. **grafický pohyb**, kdy děti tvoří velmi jednoduché a úsporné kresby, své výtvořiny pokládají za definitivní a málokdy je opravují. Pro dítě je také velmi důležitý **detail**. Velmi pečlivě vykreslí například náhrdelník, který nosí maminka, i když zbytek kresby již tak detailní není. Pro **zachycení významnosti velikosti** děti v tomto věku vyobrazí pro ně důležitou osobu nepoměrně větší než ostatní osoby nehledě na reálnou skutečnost. V dětské kresbě velmi často figuruje zjednodušení, nadsázka, zkratka, deformace proporcí a tvarů. Dalším specifickým dětským je také **oživování neživých předmětů**, které souvisí s dětskými představami o fungování reálného světa. Dále také **přenášení lidských vlastností na zvířata i věci**, kdy děti kreslí zvířatům či věcem lidské obličej, ruce a nohy.

Neméně zajímavé v dětském pojetí je **zobrazování a využití papíru**. Dítě ve věku 3-4 roky většinou využije jen malou část papíru, umístění bývá nahodilé, předměty či postavy jakoby „létají“ v prostoru. Dalším vývojovým krokem je **soustředování objektů na „základní čáru“** čili na zem, který znázorňuje spodní okraj papíru. Poté následuje další fáze, která je zároveň koncem vývoje zobrazování prostoru pro většinu naší populace. Označuje se jako **intelektuální horizont**, což znamená uspořádání prostoru na pás země

a pás nebe, přičemž dělicí čáru si dítě určuje samo tím, že základní čáru posune dále od dolního okraje papíru. Pokud dítě potřebuje zobrazit složitější situaci a jedna „základní čára“ to nevyřeší, zvolí si jich více a kreslí prostorové plány v páse umístěných nad sebou. Někdy se objevuje i **obrácená perspektiva**, která se projevuje ve vyobrazení prostoru tím, že to co je dál, je umístěno u dolního okraje papíru a naopak. Stejně jako výtvarné vyprávění, je k tomuto většinou potřeba komentář dítěte.

1.2 Vývoj kresby lidské postavy

Děti s velkou oblibou kreslí vše co je napadne, velmi často je to ale lidská postava. Vývoj kresby lidské postavy má velmi podobný vývoj. Přibližně ve třech letech dítě snáze ovládá kreslení a jeho kresby nám ukazují nějaký obsah. Tento věk je typický pro postavy hlavonožce, kdy dítě zobrazí tělo kolečkem (postava a hlava zároveň) a k němu připojí čtyři čárky (ruce a nohy). Nevyplývá to z neznalosti lidského těla u takhle malého dítěte, ale z toho, jaký význam děti jednotlivým částem těla přiřkládají. *„S přibývajícím věkem dítěte se do obrázků dostává více podrobností, kdy v kroužku nakreslí oči, pusy a pupík, vše ve tvaru puntíku nebo malého kola“* (Vágnerová 2017, s. 51). Okolo 5. a 6. roku se v dětských kresbách objevuje snaha o výstižnější zobrazení trupu dalším kruhem. Tělo je vždy nakresleno zepředu a paže napojeny k trupu v rozdílné délce. V 6 letech dítě nakreslí tělo kompletně i s končetinami. Projektuje do postavy sebe samo a kreslí si podle toho, v jakém citovém rozpoložení se nachází (Davido, 2001, s. 23-24).

2. MOŽNOST VYUŽITÍ KRESBY PRO DIAGNOSTIKU OSOBNOSTI DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

To jak dítě kreslí či maluje má výpovědní hodnotu o tom, kolik představ dítě o světě má, jak se tyto jeho představy vyvíjí, obohacují a zdokonalují. To nám dopomáhá k určení stupně vývoje duševní psychiky dítěte. Nutno ale při analýze přihlížet k mnoha aspektům včetně introverze/extroverze dítěte či zda je dítě spíše vizuální, haptické či kinetické. K celkové diagnostice by měla sloužit i rodinná anamnéza, posudek učitelky MŠ a rozbor díla s diagnostikovaným dítětem. Cognet (2013, s. 115) tvrdí, že výraz „*porucha tělového schématu je velmi často užíván profesionály k popisu situace, kdy dítě nezná pojmy označující jednotlivé části těla, má potíže s lateralizací, motorické potíže, nebo je obrázek postavy chudý a nekompletní*“. Podle Uždila (1978, s. 65) je také alarmující, pokud dítě o kreslení nejeví vůbec žádný zájem. Příčina může být buď v neschopnosti koncentrace na jednu činnost, nedostatku sebevědomí či nedostatku vztahu k okolí.

Cognet (2013, s. 35) připodobňuje interpretaci kresby k výkladu snu. Stejně jako v případě snu nemůže být řeč o interpretaci, pokud se jen mechanicky používá snář, tak ani u kresby nelze jen aplikovat jakýsi estetický klíč. Protože kresba neobsahuje žádný šifrovací klíč, přístup k celé škále významů vyžaduje získat od dítěte asociace myšlenek. Cognet zároveň rozlišuje dva typy dětí: dítě „*smyslové*“, které rádo akumuluje, a to dodává jeho kresbě velké bohatství. Dále dítě „*racionální*“, u něhož kresba převažuje nad barvou, která, pokud je použita, jen zkrášluje nějaký kreslený prvek. Konstrukce je přesná a vyvážená, ale statická, ustrnulá. Němcová (2009, s. 32) poukazuje na to, že podle kresby můžeme usuzovat na úroveň některých zjevných schopností, ale i na okolnosti, které nejsou viditelné navenek, protože jsou spojeny s vnitřním prožíváním dítěte. Lze z ní alespoň orientačně diagnostikovat celkovou vývojovou úroveň, úroveň zrakového vnímání a senzomotorické koordinace, úroveň jemné motoriky a grafomotoriky a v neposled a ní řadě i způsob emocionálního prožívání, vztahy či postoje k lidem a světu.

2.1 Dětská kresba jako výkonová zkouška

Dětská kresba se využívá k hodnocení neverbálních rozumových schopností a senzomotorických dovedností, posuzují se podle ní i dětské názory, postoje, prožitky a emoční vztahy dítěte k někomu nebo něčemu. Švýcarský grafolog Pulver (in Davido,

2008, s. 35) tvrdí, že „vědomě psát znamená nevědomě kreslit sama sebe.“ Na rozdíl od písma, které je v podstatě standardizované a normalizované, aby ho všichni mohli přečíst, je kresba do značné míry volná, prostor je možno pojmout jakýmkoliv způsobem, dítě kreslí co ho zajímá, přitahuje, trápí, potřebuje se s tím vyrovnat. Už jenom podle síly čáry nám dítě o sobě mnohé prozradí. Davido (2008, s. 48) poukazuje na to, že dítě, které kreslí jen lehce naznačené čáry, neustále gumuje a předělává svůj výtvar je ustrašené, má zábrany a chybí mu zdravá sebedůvěra. Oproti tomu dítě, které dělá velmi silné čáry, až papír někdy i roztrhne je spíše agresivní a vyrovnané dítě má čáru plně pod kontrolou. Vágnerová (2017, s. 90-91) ještě dodává, že v kresbě se projevuje způsob chápání daného objektu či situace, ale dětskou kresbu je možné využít k orientačnímu posouzení vývojové úrovně pouze v předškolním věku, nanejvýš na počátku školní docházky. Po nástupu do školy tuto funkci postupně ztrácí, protože dochází k diferenciaci kognitivních schopností.

Stielová (2010, s. 13-16) uvádí několik základních typů výkonových testů, které jsou založené na dětské kresbě. Mezi nejznámější a nejrošířenější patří **Kern-Jiráskův test školní zralosti**. Ten obsahuje kresbu postavy pána, která zjišťuje laterální, celkovou rozumovou úroveň dítěte a grafomotorické potíže. Dále je součástí testu reprodukce psaného písma, která odhaduje schopnost soustředění se a jak moc je dítě schopné vyvinout úsilí ke splnění úkolu a v poslední části dítě obkresluje 10 teček, což se zaměřuje na přesnost a zrakovou koordinaci. Test je vhodný pro posouzení školní zralosti, můžeme ho zadávat hromadně a prověří se základní dovednosti a znalosti pro zvládnutí hlavního učiva na prvním stupni zejména v první třídě. (Klégrová, Vágnerová, 2008, s. 308-309)

Vágnerové (2017, s. 146) dává výčet ještě dalších kresebných testů společně s vyhodnocením výsledků. **Test kresby běžící postavy** připadá v úvahu až od nejstarších dětí předškolního věku, protože nejde jen o zobrazení objektu, ale i o zachycení jeho aktivity. Kresbu stojící postavy mají děti nacvičenou, zatímco nad zobrazením člověka v pohybu musí uvažovat. Děti musí původní schéma přizpůsobit novým požadavkům a musí pochopit, že je třeba změnit zobrazení končetin i osy těla běžící postavy, čehož mladší předškolní věk není zatím ještě schopen. Schopnost nakreslit postavu v pohybu se zlepšuje s věkem.

V **S-testu** se kreslí lidská postava, přičemž na papíře je předtištěna čára na způsob písmene s (odtud S-test). Kresba se opakuje třikrát.

Pro předškolní věk naopak vhodný je **Test kresby psa** posuzuje kreslířskou flexibilitu. Vágnerová (2017, s. 108-116) uvádí, že podle expertů nedostatek flexibility kreslířských schopností předškolních dětí vyplývá z přetrvání zafixovaných mentálních reprezentací, které dítě mění, jenom když je to nutné. Pokud jsou tedy děti nucené zobrazit něco jiného, než jsou zvyklé, musí využít těch dovedností a schopností které mají. Kresba psa čtyřletých dětí má hlavu, která se podobá té lidské, a většinou má i tělo. Pes má většinou oči a tlamu, mnohdy i uši, ale ještě nemá všechny atributy jako například ocas. Nohy jsou zobrazeny jednou čarou a jsou připojeny k trupu, ale jejich počet není vždycky správný. U pětiletých dětí je již kresby přesnější, hlava bývá stále kulatá jako u lidí a dost často ji s trupem spojuje krk. Pes má často ocas i uši, ale čumák bývá zobrazován stejně jako nos lidské postavy. Nohy už nakreslí dvoudimenzionálně a většinou ve správném počtu. Šestileté děti již kreslí psa s protáhlým trupem, ale hlava ne vždy bývá protáhlá. Nohy má dvoudimenzionální často s vyznačením tlapek. Má uši i ocas a čím dál častěji správně zobrazený čumák.

Test kresby domu je podle Vágnerové (2017, s. 118-128) další metoda k posouzení kognitivního vývoje dětí od 4 do 12 let. Hodnotící škála je podobná těm, které využívaly kresby lidské postavy, ale kresba domu vychází z jiných základních tvarů než kresba lidské postavy nebo zvířete. Obsahuje minimum kruhových útvarů a má jen velmi málo detailů, které by neměly geometrický tvar, a jeho kresba tudíž závisí ve větší míře na přesnosti koordinace ruky a oka. Čtyřleté děti nakreslí dům, který má přijatelně zvládnutý základní obrys a má nějakou střechu, i když její trojúhelníkový tvar většinou přesně nenakreslí. Dům mívá dveře, jejichž tvar také ještě nebývá přesný, ale kliku už má. Většina domů má nějaká okna, ale ani jejich tvar není úplně správný, okna obvykle nejsou stejně velká a ani adekvátně umístěná. Pětileté děti kreslí dům, jehož základní obrys má přeměřený tvar. Střecha domu je zobrazena jako trojúhelník, který není vždycky symetrický, a na střeše je komín. Okna a dveře domu mají správný tvar, děti většinou umí nakreslit čtverec či obdélník relativně přesně. Okna jsou vnitřně členěná, ale stále ještě nejsou symetricky uspořádaná. Šestileté děti umí nakreslit dům, který má správně zobrazené všechny podstatné části. V kresbě je zřejmé zlepšení jak v provedení, tak v lokalizaci detailů, kdy obě strany trojúhelníku zobrazujícího střechu jsou symetrické, komín je častěji správně připojen ve vertikální linii. Občas se objevuje snaha o trojrozměrné zobrazení domu.

Warteggův kresebný test (WZT) je ve své podstatě testový materiál jako předloha s podnětovým materiálem. Osm bílých, černě ohraničených čtverců (4 x 4 cm), v každém je započatá kresba. Úkolem testované osoby je dokreslit tužkou všech osm započatých kreseb. Délka trvání administrace není stanovena, obvykle test trvá kolem 20-30 minut.

2.2 Dětská kresba jako projektivní metoda

Projektivní testy fungují na principu projektivní metody. Mezi projektivní testy patří například **Test kresby stromu**, který vypracoval K. Koch. Tento test vychází z předpokladu, že kresba ovocného stromu může vypovídat o emocionální zralosti dětí i dospělých a o poruchách v emocionální a sociální oblasti. Portugalec Corboz v návaznosti vypracoval **Test kresby tří stromů**, když vycházel z pozorování žáků prvních tříd a předpokládal, že děti do obrázku projektují vztahy mezi dítětem a rodiči. Dalším testem je Johanssonův **Test kruh**, který pochází z roku 1980 a vypracoval ho Johansson. Úkolem je nakreslit na bílý arch papíru kruh a následně „něco do toho kruhu“. **Test H-T-P (House-Tree-Person)** Dům-strom-člověk J. N. Bucka je určen pro zjišťování obrazu osobnosti, tělového schématu, neurotických konfliktů, obranných mechanismů a také inteligence. Po testu následuje povinný rozhovor, vlastně spíše ústně administrovaný dotazník, který obsahuje 55 otázek. (čerpáno z http://www.phil.muni.cz/~hump/Scenotest_Prolegomena_CZE/Methods/Methods.html#_Hlk22616054)

Kresba je pro dítě důležitá jako prostředek vyjádření sebe sama. Často dítě prostřednictvím kresby vyjádří pocity a myšlenky, které by ještě nebylo schopné popsat slovy.

2.2.1 Kreslené objekty

Děti s velkou oblibou kreslí **dům**. Je to pro ně symbolem bezpečí, přijetí, nejužší rodinné vztahy. Zároveň způsob kresby a typ domu nám hodně odhaluje, co se týče osobnosti a charakteru dítěte. Při interpretaci kresby je důležité vše, co se na obrázku vyskytuje i to co tam chybí. Velmi často děti kreslí klasický dům s okny, střechou, komínem. Je-li dům dostatečně veliký a umístěný doprostřed plochy, tak Davido (2008, s. 39) tvrdí, že jde o dítě otevřené, živé a přívětivé. Okolí domu je potom zpravidla nepropracované ale

harmonické. Pokud však dítě celou plochu papíru nevyužívá, dům je velmi malý, okna mohou i zcela chybět a okolí je plné jednotlivých prvků či velkých stromů, pak kresba naznačuje poruchu afektivity dítěte. Davido (2008, s. 124) uvádí, že může jít o nadměrnou připoutanost k matce, u dětí starších 8 let pak toto provedení značí osamělost a pocit méněcennosti a v pubertě pak taková kresba naznačuje zdrženlivost v projevoování citů a zároveň přecitlivělost.

Děti mají velmi rády **zvířata** a často je také zobrazují na papír, a tím vyjadřují i svůj vztah ke zvířeti. Nejčastěji zobrazované je zvíře domácí a většinou ho podle Davido (2008, s. 131) kreslí děti, „*kteře jsou dobře přizpůsobené okolnímu prostředí*“. Neplatí to ale vždy, dítě tím může vyjadřovat skrytou touhu po normální rodině, nebo že potřebuje více lásky a pozornosti. Zpočátku se dost podobají lidské postavě, jen poloha těla je horizontální. Někdy se můžou objevit i zvířata se vzpřímeným trupem, jedná se spíše o zvířata z pohádek. V některých případech bývá hlava kreslena zepředu a tělo z profilu. Dalším stádiem je hlava i tělo z profilu. Polanská (2014, s. 19-20) udává, že na základě předchozích klinických zkušeností jsou zvířata sdružena do skupin, dle toho, jaký symbolický význam jim děti asi přiřkládají:

Síla a dravost – slon, buvol, bizon, hroch, brontosaurus (síla) a lev, tygr, medvěd, orel (dravost). Dle výzkumu se v této pozici zobrazoval nejčastěji otec, dále sám kreslí, poté sourozenci a jen ojediněle matka.

Drobotina – myš, křeček, morče, veverka, beruška, brouček, moucha, vážka, žížala, šnek, rak, žába, mravenec. Tato zvířata jsou pojímána obecně jako bezmocná a slabá, někdy také ale i jako hravá a roztomilá. Výskyt takto zobrazených členů byl ve výzkumu velmi vyrovnaný.

Mláděta – lvíče, house, medvídě, kotě. Po zhodnocení výzkumu se oba autoři shodují, že lze předpokládat kresbu členů rodiny v této podobě především u dětských osob v rodině, a častěji budou zobrazeny v kresbách dívek než chlapců.

Nepříjemní tvorové – had, chroust, pavouk, veš, stonožka (někdy také myš a prase). Tito tvorové mají vzbuzovat odpor, nelibost, až štítivost. K této skupině autoři dodávají, že nenašli jinou možnost, jak skupinu zvířat pojmenovat a které do ní řadit.

Domácí zvířata – kůň, králík, husa, ovce, prase, kuře, kohout, slepice, kachna, koza. Zde je spojovacím kritériem hospodářská blízkost člověku. Pes a kočka byli hodnoceni zvlášť, byli

vyčlenění jako reprezentanti manželského modelu.

Elegance – labuť, žirafa. Volby elegance jsou nejčastěji přítomny v kresbě matky.

Pokud se podíváme blíže na jednotlivou symboliku zvířat, tak například pes je věrný, ale zároveň neustále na vodítku a postrádá svobodu. Se psem se může nakládat špatně, aniž by se postavil na odpor. Kočka je nezávislá, samostatná, ráda se mazlí, ale umí také vytáhnout drápky a nečekaně zaútočit. Kůň symbolizuje rychlost, vytrvalost, krása, sexualita, plodnost. Medvěd je symbolem síly a odvahy. Krvežíznivá zvířata jako je tygr, vlk nebo krokodýl obvykle znázorňují otce, kterého se dítě bojí. Svědčí to o úzkostných stavech dítěte. Letící pták vyjadřuje určitou formu mysticismu. Pták v hnízdě představuje domov nebo naopak ztracený ráj. Ryba se většinou objevuje v kontextu pohody a štěstí, záleží však na kontextu obrázku. Něco jiného je ryba plující ve vodě či v moři, jinak působí obrázek ryby chycené na udici či malé rybky ve velké žraločí tlamě. Fantastické bytosti většinou odrážejí úzkost dítěte, časté u duševně chorých dětí. Pokud děti do svých kreseb neustále dávají zvířata, může to svědčit o jejich závažných problémech s mezilidskými vztahy.

Do kresby **postavy** dává dítě bezpochyby také celé své „já“. Důležité jsou i ostatní osoby, které do obrázku dítě zahrne. V předškolním věku bývá postava ještě částečně disproporční, pokud ale disproporce přetrvává i do školního věku, většinou pak jde o určité patologické jevy. Lidská postava je nejdříve zobrazována podle důležitosti. Pro dítě je důležitý obličej, ruce a nohy. Proto zpočátku vznikají „hlavonožci“, to je věk okolo 3. A 4. roku dítěte. Velká oválná hlava a k ní jsou připojeny ruce a nohy. Na hlavě bývají oči a pusa, občas i nos. Nohy jsou k hlavě připojeny dříve než ruce a poté až ruce. První kresby lidské postavy jsou spíše schématické. Davido (2008, s. 149) poukazuje na to, že pokud u starších dětí v kresbě přetrvává disproporčně velká hlava, často to bývá u paranoiků. Malé hlavy jsou zase u dětí trpících depresemi či komplexem méněcennosti. Zdeformovaný nos může poukazovat na sexuální problémy. Velké oči kreslí zase děvčata či chlapci s homosexuálními sklony. Uši nám slouží ke slyšení a pokud je děti vynechávají, často to ukazuje na neschopnost komunikovat. Velké uši kreslí zase dítě, které touží po vědění, obrovské pak dítě, které špatně slyší. Otevřená ústa s vyceněnými zuby značí agresivitu. Dítě, které opomene nakreslit ústa, většinou má sexuální problémy nebo problémy s mezilidskými vztahy.

Jako mezi dětskou hru neodmyslitelně patří hra na rodinu, tak mezi dětskou kresbu s oblibou patří i kresba rodiny. Matka většinou u předškolních dětí zaujímá místo uprostřed papíru nebo vedle otce. Je-li mezi otcem a matkou dítě, poukazuje to podle Davido (2008, s. 170) na neustálé konflikty mezi rodiči, jež dítě velmi trápí a příčinu těchto konfliktů vidí dítě v sobě. Své rodiče děti nekreslí jen v případě, kdy se za ně stydí, nebo s nimi mají velmi konfliktní vztahy. Velmi často se stává, že dítě opomene nakreslit své sourozence. Touha mít své rodiče jen pro sebe je vlastní každému i sebevyrovnanějšímu dítěti. Pokud dítě na svého sourozence žárlí přespříliš, může se to projevit mimo jiné na poškozeném obraze sourozence. Davido (2008, s. 175) uvádí, že děti často kreslí své sestry či bratry nedokreslené, jednoruké, slepé či úplně přeškrtané. Chlapec s oidipovským komplexem kreslí podle Davido (2008, s. 180) otce v záplatovaných šatech, někde stranou. Chlapec s homosexuálními sklony má velký problém otce vůbec znázornit. Dítě, které se se svým otcem plně identifikuje, mu vyhradí místo přímo uprostřed papíru.

2.2.2 Volené barvy

Teoretikové se ne vždy shodují na významu barev, všichni se však shodují, že barva symbolizuje náladu, pocity a dodává obrazu na důrazu. *„Řeč barev je součástí základní a velmi rozsáhlé symboliky, s níž se setkáváme v nejrozmanitějších oblastech života“* (Davido, 2001, s. 34). Dobrým příkladem jsou věty typu: *„Vidět rudě“*, *„Zezelenat závistí“*, nebo *„Vidět věci příliš růžově“*.

Podle Cogneta (2013, s. 34) jsou **teplé barvy** jako celek typické pro děti otevřené a dobře adaptované ve skupině. **Neutrální barvy** oproti tomu jsou charakteristické pro děti uzavřené, nezávislé a často agresivní. Pokud děti barvy **míchají bez rozlišování**, většinou to svědčí o jejich nezralosti a impulzivitě. **Překrývání barev** zase mohou vyjadřovat rozporuplnost.

Při použití barvy lze hodnotit její různé vlastnosti, jako je intenzita, hustota, kontrast nebo odstín. Velmi často děti uplatňují tzv. reálnou barevnost a používají ji všude tam, kde je typická a podle toho, jak jí dítě zná. Rozvoj výtvarného vyjadřování často brzdí předávaná barevná schémata („touto barvou se to obvykle dělá“). Hazuková (2012, s. 49) udává, že některé děti volí barvu podle toho, jak to vypadá. Nebo děti, které jsou vyhranění kreslíři, často používají jen jednu barvu dostatečně kontrastní s podkladem, na který kreslí nebo

malují. Nahodile použije dítě barvu jen v případě, když na něho jiná barva nezbude, a ono chce rychle vyjádřit svůj zážitek apod. Pokud dítě volí neobvyklé barev, může to mít jako příčinu i individuální působení barev na psychiku, spojení určité barvy s určitými objekty či situacemi nebo může být důsledkem tzv. barevného slyšení, kdy sluchové vjemy jsou vnímány jako určité vizuálně vnímané barevné tóny. Uždil (1978, s. 56) k tomu dodává, že ustálená barevnost se stává automatismem a odpovídá realitě. Dítě maluje trávu zelenou, řeku modrou či slunce žluté. Barevnost kresby má osobitý charakter a pedagog většinou pozná autora kresby. Dítě obvykle volí teplé oblíbené barvy. V kresbě se může objevit i takzvaná barevná nadsázka, která neodpovídá realitě, ale je efektní. Některé děti mohou mít barevné slyšení. Při zaznění určitého zvuku se dítěti vybaví vždy jedna a táž barva. S barevným slyšením bývají spojeny i dny v týdnu, křestní jména či jiné názvy a po delší dobu zůstávají nezměněny.

Sice existuje základní symbolika barev, nemůžeme k ní však přihlížet izolovaně, ale vnímat ji v plném kontextu. Lze říci, že vyrovnané předškolní dítě, které je dobře sociálně adaptované, využívá většinou 4-6 barev. Cognet (2013, s. 34) udává, že podle expertů je zcela normální, když dítě před šestým rokem používá výhradně **červenou**. U nemocných dětí červená nemá tak sytý odstín. Po šestém roce ukazuje na tendenci k agresivitě a nedostatečnou kontrolu emocí. **Modrou** barvu používají i děti mladší pěti let. Tyto děti se vyznačují tím, že své chování více kontrolují než děti používající červenou. Používání modré v šesti letech znamená, že je dobře adaptované. Modrá nahrazuje hnědou, když dítě už opravdu nechce zůstat „miminkem“. Pokud používá výhradně modrou, ukazuje to na přílišnou sebekontrolu. Použití **zelené** je srovnatelné s modrou a odráží spíše sociální vztahy. Někdy může vyjadřovat odpor proti příliš přísné autoritě. **Žlutá** je velmi často spojována s červenou nebo používána samostatně. Symbolizuje dítě optimistické, toužící po štěstí a radosti, toužící po změně, dítě naivní, vyzývavé, odmítající řád. Někdy ukazuje na velkou závislost dítěte na dospělém, na rodičích. **Hnědá** stejně jako tmavé nevýrazné barvy (považované psychoanalyticky za regresivní), a někdy i žlutá, odráží špatnou rodinnou i sociální adaptovanost dítěte a jeho různé konflikty. Tyto „regresivní“ barvy s oblibou volí umíněné děti. **Fialová** je příznakem neklidu a malé děti ji užívají jen zřídkakdy. Často se vyskytuje ve spojení s modrou a prozrazuje úzkost. Je používána hlavně v obdobích obtížné adaptace a někdy se vedle ní objevuje zelená. Použití bílé barvy symbolizuje dítě tápavé, bázlivé, odmítající realitu života, dítě toužící po krajních situacích a neobvyklých

společenských událostech. **Černá se** vyskytuje v jakémkoli věku a prozrazuje určitou míru úzkosti, vzdorovitosti, snahy na sebe upozornit (Walterová, 2005, s. 49-50). Někdy svědčí o bohatém vnitřním životě. Symbolika černé je však podle Davido (2008, s. 87) zvláštní v období puberty, kdy vyjadřuje nepřístupnost a ostych ve vyjadřování citů.

Při náhledu na kresbu je také důležité nahlížet na věk dítěte, jelikož v počátcích kreslení děti prostě popadnou nějakou tužku či pastelku a bezmyšlenkovitě čarají (Davido, 2001, s. 77). Čačka (2000, s. 35) uvádí „*pět let věku jako dobu, kdy začíná být kresba výrazně barevná a dá se z ní ledacos vyvodit*“. Plevová (2003, s. 28) hovoří o předškolním věku jako o době, kdy je dítě již schopno rozeznat nejen základní barvy, ale také barvy doplňkové, jako je například fialová, růžová nebo oranžová. Zpočátku dítě upřednostňuje především pastelky, ale postupem času velmi ocení také štětec nebo malování prsty. Za zmínku taktéž stojí záliba ve vystřihování z papíru nebo tvorba z modelíny.

Děti mají potřebu pomocí barev znázornit vztahy a souvislosti, jednání osob na obrázku apod (Uždil, 1978, s. 44). „*Barva a tvar jsou pro dítě především nositeli určitých věcných obsahů – zelená je spojena s představou vegetace, modrá s představou oblohy*“ (Uždil, 1974, s. 36). Při znázornění určité barvy je mimo jiné nutno také přihlížet k intenzitě, hustotě, odstínům a dalším. Spojí-li se některé barvy, dochází k harmonickému zobrazení, někdy může spojení ale naopak šokovat svým nesouladem nebo křiklavostí, což může být citového původu (Davido, 2001, s. 48). Barvy lze rozdělit na teplé a studené. Teplými barvami dítě označuje ty věci, které jsou mu milejší, které má rádo. Označuje tak ale také ty věci, které považuje za drahé nebo vzácné (Uždil, 1978, s. 88). Teplé barvy lze také nazývat barvami sympatickými, mezi něž bychom mohli zařadit například červenou, žlutou nebo růžovou a mezi barvy nesympatické černou, špinavou hnědou, tmavou fialovou a další (Uždil, 1978, s. 89). Teplé barvy svědčí o vyrovnanosti, tmavé poukazují na smutek, úzkost nebo také na odpor k malovanému objektu. Bledé odstíny značí citovou nevyrovnanost nebo špatný zdravotní stav.

Zdravé dítě má zpravidla jiný výběr barev, než dítě nemocné. Děti zdravé kreslí optimistické krajiny plné barev. Barevnost kresby je znakem stability a správné sociální adaptability. Naopak děti se špatným zdravotním stavem užívají mdlých barev. Bledých odstínů dále užívají děti introvertní, které obtížně navazují vztahy. Těmto dětem stačí pouze jedna, maximálně dvě barvy (Davido, 2001, s. 54). Jestliže dítě užívá opakovaně pouze některou z barev, je třeba tomuto emočnímu projevu věnovat pozornost. Schází-li

v kresbě barva úplně, je to jev také alarmující, jelikož značí citovou prázdnotu nebo například asociální tendence dítěte (Davido, 2001, s. 56). Uždil (1978, s. 49) však dodává, že barvy je možno považovat pouze za symbolické, pravdou ale zůstává, že určitou roli v dětské kresbě hrají. Proto je nutno kresbu hodnotit komplexně, ne jen z jednoho určitého hlediska.

2.3 Diagnostický potenciál kresby lidské postavy

Tato kapitola se bude ještě blíže věnovat jednomu z nejzákladnějších standardizovaných testů. Je to **test postavy**. Tento test vypracovala Florence Goodenough a podle něho určila typ postavy, který odpovídá určitému věku dítěte od 3 do 13 let. Dítě má při tomto testu za úkol „nakreslit postavu pána, jak nejlépe dovede“ a hotová kresba je následně vyhodnocena podle 52 různých prvků. Čtyřleté dítě většinou již nakreslí základní rysy obličeje a polovina z nich má již podle Vágnerové (2017, s. 103) dvoudimenzionální trup. Horní a dolní končetiny však bývají zatím jednodimenzionální, přičemž paže na rozdíl od nohou nejsou vždy připojeny k trupu. Dítě v druhé polovině pátého roku má základní rysy obličeje, vlasy a dvoudimenzionální trup se správnými proporcemi. Polovina dětí stále ještě kreslí paže a nohy jako čáry, ale již s připojením k trupu. Většina dětí také nakreslí prsty na ruku, ikdyž ne vždy ve správném počtu a zároveň nakreslí chodidla zpravidla jen jako jednu čáru. U pětiletých dětí bývají kresby již přesnější, postava má i dvoudimenzionální krk, paže i nohy. Prsty na ruku i nohou bývají zatím kresleny jednodušší formou. Děti v druhé polovině šestého roku kreslí ve většině případů dvoudimenzionální i chodidla, ruka je často oddělena od paže a mívá správný počet prstů. *„Šestileté děti již kreslí postavu se správnými proporcemi, končetiny jsou více diferenciované a jsou k tělu připojeny ve správném místě. Zároveň bývá lépe propracovaný i obličej, zejména u dívek“.* (Vágnerová, 2017, s. 104)

Kresba dokáže zároveň podle Vágnerové (1991, s. 45) poskytnout mnohé informace o citovém ladění dítěte. Jako první nahlížíme na **velikost postavy**: Velmi malé postavy kreslí děti úzkostné a nejisté. Naopak velké postavy kreslí ty děti, které mají vysokou tendenci silně prosazovat sebe sama, jsou agresivní a vcelku často mají výchovné problémy. Neplatí to ovšem u všech dětí, a to například u dětí s postižením cévní nervové soustavy. Davido (2001, s. 50) uvádí ale také příklad, kdy se dítě může vyobrazit nadměrně velké, čímž chce skrýt svůj pocit méněcennosti. Dále se zajímáme o **umístění kresby na papíře**: Kresbu položenou ve vyšší části papíru nacházíme u dětí, které na svět nenahlízejí příliš realisticky. Naopak děti, které stojí tzv. „nohama pevně na zemi“ směřují kresbu více do dolní poloviny papíru. V případě velmi malé postavy situované do dolní části papíru, jsme s největší pravděpodobností narazili na dítě značně nevyrovnané, u nějž jsou předpokladem potíže v sebehodnocení. Chybné připojení některé části těla svědčí o odchylce v sebepojetí dítěte.

Polanská (2014, s. 14-15) uvádí, že pokud některá podstatná část těla je například trup, hlava, končetiny nebo některý ze základních rysů obličeje chybí, pravděpodobně se bude jednat o kresbu dítěte, které má adaptační potíže. Může být také depresivně laděné nebo mít pocity bezmoci a prázdnoty. Pokud je například hlava nápadně malá, popř. nějakým způsobem asymetrická, může se jednat o výraz citové nerovnováhy. K čemuž se dále připojují adaptační a komunikační obtíže. Detaily v obličeji, jež jsou příliš malé, mohou svědčit o úzkosti. *„Vlasy jsou na druhou stranu jedním ze základních sexuálních atributů v kresbě lidské postavy. Děti narcistické často kreslí vlasy výrazně načesané nebo kudrnaté“* (Davido, 2001, s. 42). Oči vypovídají mnohé o subjektu a jeho vidění světa. Hodně zvýrazněné oči mohou mít souvislost s paranoidními rysy. Prázdné oči zase mohou znamenat jakoukoli poruchu vztahů s okolním světem. Děti toužící po vědění kreslí podle Davido (2001, s. 43) uši velké. Hluché děti je buď nakreslí přímo obrovské, nebo v kresbě zcela chybí, což se děje většinou častěji. Davido (2001, s. 44) také uvádí *„kresbu se zdeformovanými nosy u dětí, jež se setkaly se sexuálními problémy, a to v jakémkoli rozsahu“*. Chybějící ústa z větší části znázorňují sexuální problémy nebo problémy ve vztazích. Postavy bez úst jsou taktéž typické pro děti, kterým se nedostává vlídného slova. Pevně semknuté rty svědčí o napětí (Davido, 2001, s. 45). Zuby, které jsou vyceněné, jasně poukazují na agresivitu. Na agresivitu také poukazují do široka otevřená ústa. Brada dodává postavě na mužnosti, zároveň ale také na agresivitě, jsou-li i jiné detaily těla provedeny výrazně (Davido, 2001, s. 45). Pokud je trup nápadně úzký nebo naopak široký, jedná se pravděpodobně o jedince s neadekvátním vztahem ke svému vlastnímu tělu. Chybí-li zcela trup, postavu kreslil pravděpodobně schizofrenik nebo jiná osoba s poruchou vlastního tělesného schématu. Případně také dítě, které ještě nedosáhlo výše než na vývojový stupeň „hlavonožce“. Nápadně krátké nebo deformované paže mohou poukazovat na komunikační obtíže, zpravidla poukazují na nejistotu z jiných lidí. Nadměrně velké paže a ruce mohou být důvodem agresivity jedince, popř. agresivity potlačené. Pokud jsou paže přirozeně odtažené od těla, jedná se o adekvátní příznak sociability. Zatímco paže těsně přitažené k tělu obyčejně znamenají pocit prohry nebo pochybnosti (Davido, 2001, s. 49). Nohy symbolizují rovnováhu a oporu těla. Pokud nohy chybí nebo jsou deformované, může to znamenat nejistotu, až depresi. Šikmo nakreslená postava značí problémy v uplatnění se a ve stabilitě v sociálních rolích. Oblečení odráží sociální konformitu a přijetí sociálních norem. Postava nápadně nebo spoře oblečená se vyskytuje u dětí, které se rády předvádí, jsou hysterické nebo také u dětí primitivních či

impulsivních. Kapsy a knoflíky dodávají na důležitosti zobrazované osoby. Pokud dítě nezačne kreslit od hlavy nebo trupu, může to signalizovat komunikační nebo adaptační potíže. Dítě začínající kresbou od nohou je zpravidla značně nekonformní nebo má silné sklony k negativismu.

Uždil (1978, s. 75-76) dodává, že na dětských kresbách velmi často figuruje doplnění kresby a zasazení do nějakého prostředí. Děti velmi rády kreslí oblohu a slunce. Slunce na obrázku odráží vztah dítěte k otci. Pokud svítí a zahřívá, hraje v životě dítěte nezastupitelnou roli. Při problémovém vztahu otce a dítěte kreslí vybledlé slunce, nebo schované za horou. Pokud se dítě otce bojí, slunce je vykresleno červenou agresivní barvou nebo černou, která vyjadřuje úzkost. Zajímavé je, pokud dítě maluje obrázek, kde figuruje měsíc. Měsíc představuje symbol noci a skrývá v sobě tajemství. Temná noc plná stínů bývá zdrojem úzkostí. Dítě, které je náhodou přítomno při sexuálním kontaktu rodičů je otřeseno a zmateno a kreslí scény odehrávající se v noci, aby byly kryté. Oproti tomu obloha symbolizuje touhy a představuje dokonalost. Je spojována s posvátnem, protože zde sídlí bohové. U dětí může být spojována se smrtí a vyjadřuje úzkost a otvírá cestu představám o mimozemském dění. Děti také rády kreslí lodě. Jestliže je loď na vlnách, je pokládána za ženský symbol, může znamenat i samotu a touhu po úniku. Pokud ji nakreslí dítě, měli bychom se zeptat, kdo v ní sedí. Lodě s obrovskými falickými komíny kreslí děti, které zajímají různé sexuální otázky. Válečné lodě poukazují na agresivitu nebo úzkost.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. VALIDITA DIAGNOSTICKÝCH SOUDŮ NA ZÁKLADĚ DIAGNOSTIKY KRESBY

Validitu posuzujeme prostřednictvím výzkumného šetření.

3.1 Cíl a organizace šetření

Cílem praktické části bakalářské práce je zjistit, zda lze na základě studia odborné literatury bez předchozích diagnostických zkušeností vyvozovat diagnostické soudy z dětské kresby.

Z cíle vyplývají následující úkoly:

- a) Získat kresebný materiál od dětí předškolního věku
- b) Prostudovat diagnostická kritéria v dětské kresbě
- c) Vytyčit znaky, které jsou pozorovatelné
- d) Identifikovat tyto znaky v jednotlivých kresbách
- e) Z odborné literatury jim přiřadit významový a interpretační kontext
- f) Srozumitelně formulovat zjištění
- g) Předat diagnostické závěry osobě, která dotyčného autora kresby dobře zná
- h) Získat zpětnou vazbu o konkrétním autorovi
- i) Porovnat míru shody

Organizace šetření

Po dobu šesti měsíců byl sbírán podkladový materiál pro tuto bakalářskou práci. Každý měsíc měly děti zadán jednotlivý kresebný test po dohodě s paní učitelkou. Po skončení každého testu byl prostor pro to si s dětmi o obrázku pohovořit a zapsat si komentáře. Byla zároveň i příležitost děti trochu blíže poznat, jak se chovají v kolektivu, při práci nebo během hry. Pro zdárné předání diagnostických závěrů o jednotlivých autorech kreseb, bylo nutné prostudovat diagnostická kritéria dětské kresby z odborné literatury, která je uvedena v závěru bakalářské práce. Z kreseb dětí a získaných znalostí z prostudované odborné literatury bylo možno identifikovat konkrétní znaky v dětských kresbách, které

byly základem pro následné šetření, a které na základě znalostí bylo možno analyzovat v jednotlivých kresbách a přiřadit jim významový a interpretační kontext:

- Barevnost
- Postava - propracovanost tělového schématu
- Velikost postavy
- Pořadí při kresbě rodiny, velikost jednotlivých postav členů rodiny
- Symboly v kresbě
- Síla čar a jejich provedení
- Využití prostoru papíru
- Specifika dětské kresby

Na základě kreseb a získaných diagnostických kritérií jsou u každého autora charakterizovány jeho inklinace v kresbách. Poté jsou popsány obrázky a interpretace předána paní učitelce. Pro srozumitelnost jsou vytvořeny tabulky k validitě. V rámci popisu jednotlivých analýz jsou všechna jména změněna.

3.2 Charakteristika sledovaného souboru

Sledovaným souborem byla skupina 10 dětí – 5 chlapců a 5 dívek. Nejmladšímu chlapci bylo 5 let a 7 měsíců, nejstaršímu chlapci bylo 6 let a 4 měsíce. Nejmladší z dívek byla ve věku 5 let a 11 měsíců a nejstarší dívka bylo 6 let a 4 měsíce. Z celého sledovaného souboru deseti dětí pouze jedna dívka nemá žádného sourozence. Všechny děti žijí v úplných rodinách a pocházejí z podobných sociálních skupin. Žádné z dětí nežije ve městě, děti žijí na vesnicích.

3.3 Analýzy jednotlivých obrázků

Analýza č. 1

David (5 let 7 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

Na první pohled převládá u Davida jednoduché barevné pojetí obrázků. Zpočátku mého šetření používal David spíše tlumené barvy, přesto v každém obrázku využil výraznou teplou barvu, nejčastěji červenou. Pokud kreslí trávu, oblohu, slunce nebo hory, tak barvy odpovídají realitě. Z obrázků lze usuzovat, že David preferuje modrou barvu. Z obrázků je u Davida vidět velký posun v kresbách. Obrázky již nejsou barevně chudé.

Co se týká umístění v prostoru, tak ve většině případů kreseb David upřednostňuje pozici ve středu a pozadí nechává bílé. Do středu papíru, jak jsem uvedla umísťuje ty osoby, symboly, prvky, které jsou pro něj důležité.

Postava je u Davida již zřetelně členěná, hlava je oválná, paže navazují k trupu, ruce mají prsty, zatím ale chybí chodidla u nohou. Davidova postava stojí vzpřímeně, nohy má lehce od sebe, tento jev vyjadřuje symbol rovnováhy a opory. V obličejí vždy znázorní oči a pus, ale nos, uši chybí. Z kreseb lze poznat rozdíly mezi ženou a mužem.

Při kresbě rodiny David nakreslil jako první maminku, pak sestru, bratra a jako posledního nakreslil tatínka. Sebe a svého bratra nakreslil David velmi malé. Při kresbě rodiny či kamarádů využívá celou plochu papíru a tu osobu, kterou považuje za dominantní a má pro Davida větší význam, umísťuje doprostřed papíru a často ji znázorní nepoměrně větší než ostatní osoby.

David kreslí spíše silné čáry, není patrné gumování ani nadměrné členění čar. Ale z obrázků je patrné, že ruka zatím ještě není zcela stabilní a dostatečně uvolněná.

U Davida je patrný R-princip, který je typickým znakem předškolních kreseb a to zejména v napojení komínu ke střeše domu, ale i v napojení paží k trupu. Na obrázcích můžeme pozorovat transparentnost, ta je patrná na příklad u zobrazení kouřícího se komína. David respektuje základovou linii, tj. „čáru země“ a „čáru nebe“, postavy, dům umísťuje k dolnímu okraji papíru. Zatím u něho převládají spíše statické obrázky. U kresby domu vidíme transparentnost obrázku.

Obr. č. 1: Rodina: zprava sestra, maličký já, matka bratr, otec (listopad 2017)

Obr. č. 2: Večer u nás doma, zprava táta, nahoře já, dole bratr, hrajeme si (únor 2018)

Obr. č. 3: Kresba postavy, velký posun v kresbě. Postava má již všechny atributy, vybarvená (březen 2018)

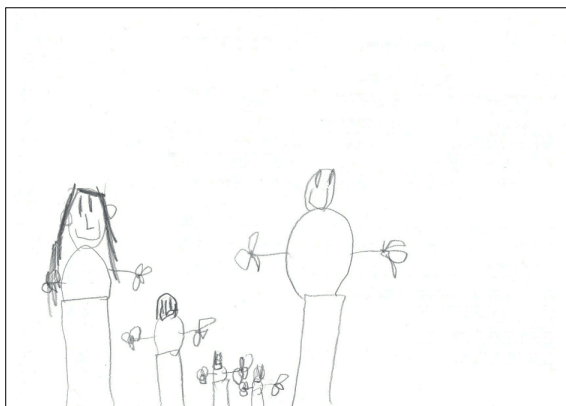
Interpretace

Z barevného pojetí kreseb lze usuzovat, že David měl zpočátku problémy s adaptací, které se, ale během šesti měsíců výrazně zlepšily. David preferuje modrou barvu, to může poukazovat na přílišnou sebekontrolu.

Z kreseb je vidět velký posun a postava z března 2018 působí mnohem sebevědoměji než postavy z předešlých měsíců. Na předešlých obrázcích David kreslil velmi malé postavy. Nohy symbolizují rovnováhu a oporu těla a z kresby je patrné, že David nabývá větší sebevědomí.

Při kresbě rodiny David nakreslil sebe, svého bratra a svou sestru mezi rodiče. David (2008, s.170) poukazuje na to, že pokud je mezi otcem a matkou dítě, může naznačovat

konflikty mezi otcem a matkou, jež dítě trápí a příčinu konfliktů může dítě vidět v sobě. David nakreslil tatínka ve středu papíru, což poukazuje na důležitou osobu v jeho životě.

Obr. č. 4: David - Rodina, stranová převrácenost u jednovaječných dvojčat, David kreslil zprava: matka, sestra, já, matka, sestra, já, bratr, otec. David je pravoruký.

Obr. č. 5: Matyáš - Rodina, levoruký Matyáš kreslil zleva:

Analýza č. 2

Matyáš (5 let 7 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

Zpočátku Matyáš skoro nepoužíval barvy a kreslil pouze obrysově, z kreseb je patrné, že ho malování moc nebavilo a obrázky jsou někdy nedodělané. Během 6 měsíců, je u Matyáše velký posun v barevnosti kreseb. Barevné pojetí posledních kreseb působí pozitivně, obrázky působí dokončeně. Matyáš používá pastelové barvy a podle četnosti použití zelené barvy, bude asi jeho nejoblíbenější.

Zpočátku Matyáš umisťoval postavy, domy do horní části papíru, nyní je patrná základová linie a postavy i domy umisťuje na dolní okraj papíru.

Na počátku mého šetření jsou postavy nakresleny s velmi nízkou propracovaností tělového schématu nejdříve s končetinami jednorozměrnými, často chybí uši nebo vlasy. Postupně se během půl roku ve své kresbě vypracoval na vyspělejší lidské schéma. Sice je postava proporcionálně nevyvážená (tělo je několikrát menší kulička než hlava), ale ruce a nohy již začíná kreslit dvoudimenzionálně, hlava má všechny smyslové orgány, prsty na rukou jsou v odpovídajícím počtu, zatím jednorozměrové. Jednoznačně na obrázku vynikají dolní

končetiny. Matyáš zpočátku kreslil hlavně postavy do pravého dolního rohu papíru. Během 6 měsíců je vidět i posun ve využití celé plochy papíru a obrázky působí více sebejistě.

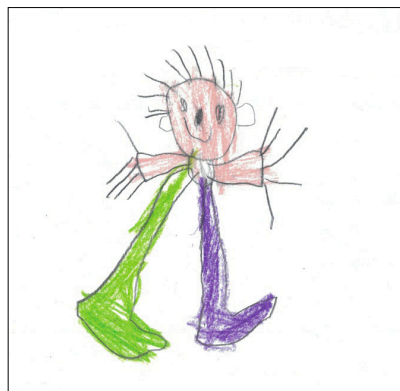
Při kresbě rodiny Matyáš nakreslil sebe, svého bratra a svou sestru mezi rodiče. Postavy jsou velmi malé.

Čáry jsou v kresbách spíše slabší, ale nejsou přerušované ani gumované.

U Matyáše je také patrný R–princip, který je typickým znakem předškolních kreseb a to v napojení komínu ke střeše domu a v napojení paží k trupu. Na obrázcích můžeme pozorovat transparentnost.

Obr. č. 6: Kresba postavy (listopad 2017)

Obr. č. 7: Kresba postavy, velký posun v kresbě (březen 2018)

Interpretace

Matyášovy kresby byly zpočátku velmi nevyzrálé. Byl z nich patrný nedostatek koncentrace. Kresby byly barevně velmi chudé. Postupně se během půl roku ve své kresbě vypracoval na vyspělejší lidské schéma.

Postava je sice proporcionálně nevyvážená, ale ruce a nohy již začíná kreslit dvoudimenzionálně, hlava má všechny smyslové orgány, prsty na ruce jsou v odpovídajícím počtu, zatím jednorozměrné. Kresba působí pozitivně. Jednoznačně na obrázku postavy z března 2018 vynikají dolní končetiny, které symbolizují rovnováhu a oporu těla.

Matyáš stejně jako jeho jednovaječný bratr David nakreslil sebe a svou sestru mezi své rodiče, což opět podle Davido (2008, s.170) může naznačovat konflikty mezi otcem a matkou, jež dítě trápí a příčinu konfliktů může dítě vidět v sobě.

Analýza č. 3

Rozárka (5 let 10 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

První dojem z kreseb Rozárky je znepokojivý. Barevnost kreseb působí agresivně. Rozárka používá spíše tmavší barvy, barevné plochy se často překrývají. Často se v kresbách vyskytuje černá a červená barva.

Kresby postav jsou vždy nakloněné doleva. U postavy kreslí Rozárka buď velmi úzký nebo velmi široký trup, deformované paže a nohy. Téměř všechny kresby postav kamarádek, rodičů, nebo v případě, že kreslí sama sebe, mají jeden společný a velmi výrazný znak - otevřená ústa s vyceněnými zuby. Postavy nejsou jednoduše a kromě zubů jsou zdůrazněné drápy místo prstů. Postavy jsou kreslené do levé části papíru.

U kresby rodiny není dodržena hierarchie u tatínka. Tatínek je výrazně menší než dcera. Největší je Rozárčina maminka. Své kamarády kreslí Rozárka velmi malé.

Čáry jsou silné, působí agresivně. Gumování není patrné, ale čáry jsou kresleny přes sebe a někdy s ostrými hranami.

Většina obrázků je zcela zaplněna.

Obr. č. 8: Kresba postavy (listopad 2017)

Obr. č. 9: Rodina (zprava otec, matka, Rozárka, leden 2018)

Interpretace

Prázdné oči, které Rozárka postavám kreslí, mohou znamenat jakoukoli poruchu vztahů s okolním světem. Zuby, které jsou vyceněné, jasně poukazují na agresivitu, jejíž náznaky se u Rozárky mohou objevovat. Rozárka kreslí všechny postavy velmi výrazné, velké, to může poukazovat na dítě, které má vysokou tendenci silně prosazovat sebe sama, je agresivní a může mít výchovné problémy.

Z kreseb je patrné, že je Rozárka jednoznačně velmi fixovaná na svou matku a otec stojí maličký v pozadí. Ani kamarádi pro Rozárku nemají takový význam jako její maminka.

Analýza č. 4

Simona (6 let 4 měsíce)

Charakteristika inklinací v kresbě

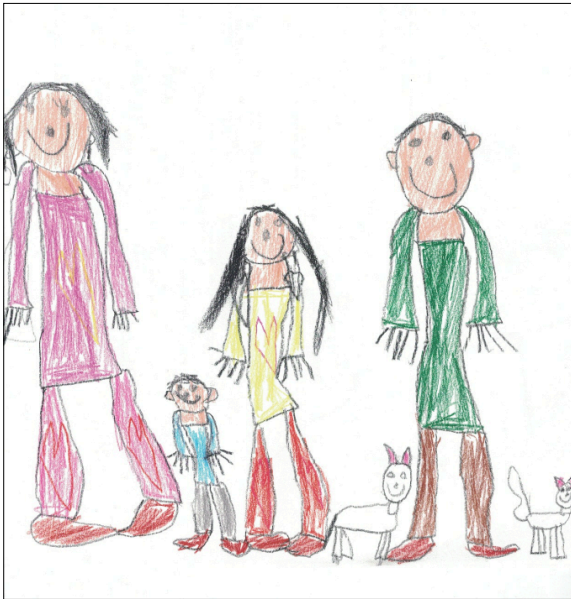
Na první dojem jsou Simonky obrázky barevné, působí zdravým a sebevědomým dojmem. Simonka, jak je patrné z kreseb, velmi ráda maluje. Používá jasné teplé barvy a doplňuje je zelenou a modrou barvou. Její nejoblíbenější barva je tyrkysová. Většinou kreslí tužkou obrysy, které následně pečlivě vybarvuje.

Kresby jsou umísťované do středu papíru, na tzv. základní čáru – zemi, která je ve většině kreseb zvýrazněna. Ve většině kreseb je využita celá plocha papíru.

Postavy jsou proporcionální a mají všechny atributy, které jsou pro toto období typické. Na obličejích nechybí uši, nos, oči a ústa. Pohlaví jsou rozlišena u žen Simonka kreslí náušnice a oči jsou s výraznými řasami, vlasy kreslí většinou dlouhé. Postavy jsou oblečené. Na kresbách postav se často objevuje srdce, lze poukázat na transparentnost kreseb.

U kresby rodiny je na první pohled nakreslena maminka větší než tatínek. Zajímavé je sledovat, že boty žen směřují špičkami k sobě a boty mužů směřují špičkami od sebe. Postavy mají ruce velmi blízko trupu. Rodiče nejsou nakresleni vedle sebe, ale mezi ně jsou nakresleny děti a kočka. Mezi členy rodiny Simonka zařazuje i kočky.

Vedení čar je středně silné, čáry nejsou klikaté a není patrné časté gumování.

Obr. č. 10: Rodina (listopad 2017)

Obr. č. 11: Večer u nás doma (únor 2018)

Interpretace

Simonka je dobře adaptovaná v kolektivu, otevřená což je patrné zejména v použití široké škály pastelových, teplých barev Cognet (2013, s. 34). Vyrovnané předškolní dítě, které je dobře sociálně adaptované, využívá většinou 4-6 barev (Cognet, 2013, s. 34). Toto nám potvrzuje i preference modré a zelené barvy. U kreseb je patrné, že vedení čar má plně pod kontrolou a podle Vágnerové (2017, s. 90-91) se jedná o vyrovnané dítě.

David (2008, s. 170) poukazuje na to, že pokud je mezi otcem a matkou dítě, může to poukazovat na neustálé konflikty mezi otcem a matkou, jež dítě trápí a příčinu konfliktů může dítě vidět v sobě. U postav členů rodiny jsou paže kresleny těsně přitažené k tělu, toto podle David (2001, s.49), obvykle znamená pocit prohry nebo pochybnosti.

Její bohatší kresby vypovídají o podnětném rodinném zázemí. Má velmi blízký vztah ke zvířatům. Mezi její oblíbená zvířata patří kůň a kočka, kdy kočka je symbolem pro ni, vlídnost a hravost. Domácí zvíře kreslí podle David (2008, s.131) dítě, „*kteřé jsou dobře přizpůsobené okolnímu prostředí*“. Kůň je symbolem pro snaživost a nebojácnost podle David (2008, s. 131).

Analýza č. 5

Dan (5let 7 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

První dojem z Danovy tvorby je mírně znepokojivý. Převládají přečmárané barevné plochy. V kresbách většinou používá 3 barvy. V kresbách převládají spíše tmavší barvy, v každé kresbě je vybarvena nějaká část černě, zároveň v každé kresbě je použita pastelová barva, která jakoby rozbíjí pochmurnost kreseb.

Dan při svých kresbách využívá celou plochu papíru. Náznak základních čar chybí.

Při kresbě postavy je velmi málo propracované tělové schéma. Dan nakreslí menší hlavu, velký trup a velmi slabé, krátké nohy. Ruce nemají správný počet prstů, krk zcela chybí a v obličejí chybí uši a nos. Postavy spíše létají, nestojí pevnýma nohama na zemi. Horní i dolní končetiny jsou jednodimenzionální. Když měl Dan nakreslit sebe samotného, nakreslil svůj obličej se směřujícími se ústy, obličej poté zcela počmáral černou barvou.

Postavy působí smutně. Při kresbě rodiny bylo rozvržení na ploše následovné – zleva tatínek, vedle tatínka dům, vpravo nahoře Dan pod ním maminka a zcela vpravo mladší bratr. Obrázek rodiny působí smutně a chladně.

Vedení a kvalita čar působí agresivně, úzkostně a nejistě. Čáry jsou velmi silné, občas je naznačeno protržení papíru.

Je zajímavé, že pouze jednu kresbu postavy lze brát jako postavu s náznakem propracovanosti tělesného schématu, oproti ostatním kresbám, kde propracovanost zcela chybí. Kresby jsou obecně u Dana spíše chudší.

Obr. č. 12: Já a můj dům (listopad 2017)

Obr. č. 13: Postava se začmáraným obličejem (leden 2018)

Interpretace

Z charakteristik inklinací v kresbách je patrné, že se bude jednat spíše o introvertní dítě, které má jisté problémy s adaptací. Polanská (2014, s. 14-15) uvádí, že pokud některá podstatná část těla jako například trup, hlava, končetiny nebo některý ze základních rysů obličeje chybí, pravděpodobně se bude jednat o kresbu dítěte, které má adaptační potíže. Nohy symbolizují rovnováhu a oporu těla. V Danových kresbách jsou nohy velmi krátké a působí slabě, to může znamenat určitou Danovu nejistotu. Pokud nohy chybí nebo jsou deformované, může to znamenat nejistotu, až depresi.

Černá barva prozrazuje určitou míru úzkosti, vzdorovitosti, snahy na sebe upozornit (Walterová, 2005, s. 49-50). Překreslování ploch, agresivně vypadající vybarvená místa mohou značit uvolnění jisté tenze, kterou může Dan v sobě pociťovat. Domnívám se, že někdy se můžou objevit náznaky agresivity, což bylo možné pozorovat v kresbách – velmi silné čáry, přechmárané barevné plochy.

Z kresby rodiny, je na první pohled patrné ne zcela harmonické prostředí. Dan sám sebe nakreslil na stejné straně jako maminku s bratrem, ale zobrazil se nahoře, což svědčí o tom, že má bližší vztah k mamince. Maminka se dle kresby více věnuje mladšímu bratrovi a Dan má pocit osamění, nejspíš mu chybí náruč lásky od maminky. Podle kresby lze předpokládat, že tatínek se ne zcela podílí na chodu domácnosti. Pokud Dan kreslí dům, vždy ho nakreslí velký, je to určitě pro Dana místem bezpečí.

Analýza č. 6

Ema (5 let 11 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

Na první pohled jsou kresby hodně barevné, veselé až lehce naivní. Ema ve svých kresbách používá pastelové barvy, ráda vybarvuje větší plochy a mezi nejčastější barvu patří fialová a růžová. Zcela vyjíměčně používá černou barvu a to ani v případě, kdy kreslí obrysy. Barvy se nepřekrývají.

Ema využívá celou plochu papíru. Základová linka v podobě „čáry trávy“ a „čáry nebe“ jsou v kresbách jasně znázorněny.

Postavy mají již propracované tělesné schéma, jsou proporcionálně správně nakresleny a mají všechny atributy, které jsou pro předškolní dítě typické. Jediné, co Ema vynechává u všech postav jsou prsty. Diferenciace pohlaví je zejména ve zvýraznění vlasů. U ženského pohlaví Ema kreslí velmi výrazné vlasy.

Při kresbě rodiny je zajímavé sledovat velikosti členů rodiny. Největší z rodiny Ema nakreslila maminku a samu sebe v rodině nakreslila stejně velkou jako maminku. Maminka a tatínek jsou nakresleni vedle sebe. Přesto, že má Ema starší sestru v kresbě ji nenakreslila.

U Emy je velmi zajímavé sledovat detailní vykreslování domu, zejména oken. Domy působí spíše jako domečky pro panenky.

Vedení čar není přerušované, v kresbách na mě působí vyrovnaným dojmem.

Obr. č. 14: Rodina (listopad 2017)

Obr. č. 15: Dům (leden 2018)

Interpretace

Ema je v kolektivu dobře adaptovaná. Podle obsahu kreseb, podle využití barev je zřejmé, že Ema vyrůstá v podnětném rodinném prostředí. Podle propracovaných detailů zejména při kresbách domů, může být patrný sklon k perfekcionismu a zároveň to poukazuje, jak moc je domov pro Emu důležitý. Domov je pro Emu místem, kde se cítí bezpečně. Velmi často se stává, že dítě opomene nakreslit své sourozence, jako v případě Emy, což může znamenat touhu mít své rodiče jen pro sebe, tato touha je vlastní každému i sebevyrovnanějšímu dítěti. Ema vykazuje trochu narcistní sklony – maluje velmi husté, nadýchané dlouhé vlasy (Davido, 2001, s.42). Často se u ní objevují velké uši, což značí touhu po vědění. Je přátelská, taková „malá dáma“, která žije tak trochu ve své fantazijní bublině. Preference fialové barvy symbolizuje emoční nezralost, útek do fantazie, neklid a může znamenat i to, že Ema byla v dětství častěji nemocná. Preference růžové barvy symbolizuje stydlivost, infantilní sklony, smyslovou přemrštěnost, ale zároveň i originalitu.

Analýza č. 7

Adam (5 let a 11 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

Zpočátku mého šetření byly Adamovy obrázky barevně strohé. Postupem času, je patrný posun v barevném pojetí obrázků. Adam používá pastelové barvy a jeho oblíbenými barvami je modrá a červená.

Adam osoby, symboly, které jsou pro něho důležité kreslí doprostřed papíru. Posun je vidět i při využívání plochy papíru. Základové linie, tj. „čáru země“ a čáru nebe“ používá a zvýrazňuje.

Postavy jsou spíše menší, paže a ruce výrazně větší, nohy jsou kratší než trup. Trup je u všech postav kreslen jako obdélník. Postavy mají propracované tělesné schéma. V obličeji Adam vynechává nos.

Při kresebném testu, kdy děti měly nakreslit, co si představí pod pojmem „radost“, nakreslil Adam sebe a tatínka. Není zde rozlišená hierarchie – Adam nakreslil sebe stejně

velikého jako svého tatínka. Koheze je vysoká. Obě postavy mají rozevřené paže, které jsou výrazně větší. Hlava oproti trupu je výrazně malá, nohy krátké. Celkově postavy jsou malinké. Zajímavé je, že za celou dobu mého šetření se pouze u obrázku RADOST objevil symbol slunce.

U kresby rodiny Adam dodržel hierarchii členů rodiny. Pořadí zleva: tatínek, sestra, Adam a maminka. Adam tedy sebe a sestru nakreslil mezi rodiče. Zajímavé je sledovat kohezi mezi členy rodiny. Ta je nejvyšší mezi tatínkem, sestrou a Adamem. Ženské pohlaví Adam odlišil delšími vlasy. Jediné osobě chybí krk a to sestře. Tatínek a sestra mají výrazně kratší nohy než Adam s maminkou a jsou nakloněni doprava.

Adam kreslí středně silné čáry. Čáry nejsou napojované ani přerušované. Čáry působí klidným dojmem.

Obr. č. 16: Rodina (únor 2018)

Obr. č. 17: Radost (březen 2018)

Interpretace

Adam je dobře adaptovaný v kolektivu což je patrné zejména v použití široké škály pastelových, teplých barev Cognet (2013, s. 34). Cognet (2013, s. 34) udává, že podle expertů je zcela normální, když dítě před šestým rokem používá výhradně **červenou**, tudíž pouze pokud by se u Adamových kreseb objevovala i po šestém roce preference červené, může to naznačovat jisté známky agrese. Z Adamových kreseb je patrné, že dominantnějším členem rodiny je maminka. Adam nakreslil sebe a svou sestru mezi rodiče a Davido (2008, s. 170) poukazuje na to, že pokud je mezi otcem a matkou dítě, může naznačovat konflikty mezi otcem a matkou, jež dítě trápí a příčinu konfliktů může dítě

vidět v sobě. Sestra je nakreslena nejbližší k tatínkovi, nejspíš Adam vnímá jejich bližší vztah.

Zároveň z testu radosti je čitelné, že Adam je se svým tatínkem velmi rád a možná by si přál být mu blíže. Slunce na Adamově obrázku RADOST odráží jeho vztah k otci. Pokud svítí a zahřívá, hraje v životě dítěte nezastupitelnou roli.

Nejsilnějším článkem rodiny je maminka, která nejspíše bude mít rozhodovací funkci v rodině.

Analýza č. 8

František (5 let 7 měsíců)

Charakteristika inklinací v kresbě

Na první pohled je u Františka z kreseb zejména postav patrný velký posun.

Barvy František používá k vybarvení ploch, ty se vzájemně překrývají, jsou to více či méně barevné čmáranice. Vybarvené plochy působí chaoticky. Převládají spíše tlumené barvy. František používá v obrázcích vždy maximálně kolem 3 barev. Z obrázků nelze vyčíst, zda je nějaká barva preferovanější než ostatní. Obrysová barva je ve většině kreseb černá.

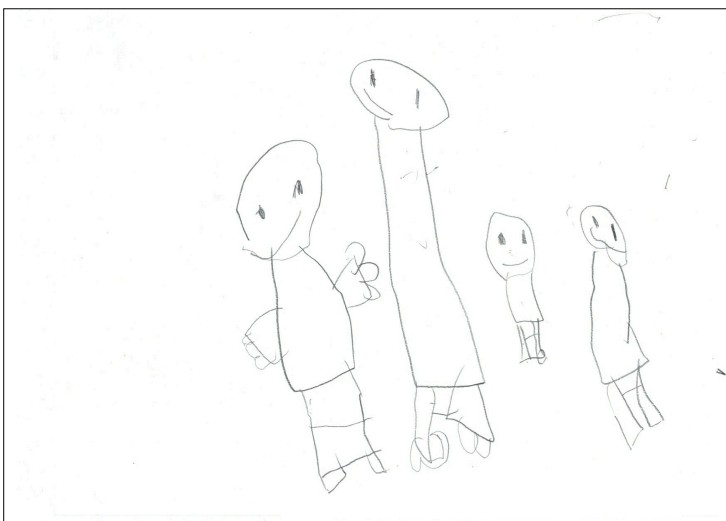
Františkovy kresby se výrazně zlepšují oproti počátku školního roku. Je již patrná základová linie a postavy již nelétají. Postavu, symbol, který je pro Františka důležitý, kreslí do středu papíru a větší než ostatní prvky v kresbě.

Zpočátku mají kresby postav téměř nepropracované tělesné schéma. Absolutně nejsou rozlišena pohlaví, zcela chybí paže. Hlavy mají nos a uši, které nejsou dvourozměrné, postavy létají ve vzduchu, nestojí na zemi. Zajímavý je obrázek maminky, kdy František nakreslil u maminky sekundární pohlavní znak – prsa.

Při kresbě rodiny nejsou rozlišena pohlaví, tělesné schéma u jednotlivých osob není propracované, nohy jsou deformované, velmi malé a pouze maminka má nakresleny paže. Tatínek je nakreslen nejvyšší a všechny postavy jsou nakloněny doleva.

Čáry jsou spíše slabší a v některých obrázcích je patrné časté napojování a přerušování čar.

V kresbách se objevují motivy aut nebo koní.

Obr. č. 18: Rodina, zprava máma, táta, bratr, já (prosinec 2017)

Obr. č. 19: Maminka (leden 2018)

Obr. č. 20: Postava - velký posun (březen 2018)

Interpretace

Kresby jsou zejména zpočátku šetření barevně chudé, můžeme se tedy domnívat, že František bude spíše introvert. František v kresbách užívá většinou bledých odstínů to je podle Davido (2001, s. 54) typické pro introvertní děti, které obtížně navazují vztahy. Těmto dětem stačí pouze jedna, maximálně dvě barvy (Davido, 2001, s. 54).

U Františka jsem zaznamenala velmi výrazné zlepšení kreseb. Zpočátku chyběly jakékoliv znaky pohlavního rozlišení postav. Na postavě maminky, u které František nakreslil prsa, lze poukázat na možné počátky řešení sexuálních otázek a především na vztah matky a dítěte. Absence paží může signalizovat strach z kontaktu nebo komunikační problémy. Toto nám potvrzuje Polanská (2014, s. 14-15) která uvádí, že pokud některá podstatná část těla jako například trup, hlava, končetiny nebo některý ze základních rysů obličeje chybí, pravděpodobně se bude jednat o kresbu dítěte, které má adaptační potíže.

Kůň je symbolem pro snaživost a nebojácnost.

Analýza č. 9

Eliška (6 let, 2 měsíce)

Charakteristika inklinací v kresbě

Na první pohled volí spíše světlejší odstíny pastelových barev, z kreseb není patrné, že by nějakou barvu výrazně preferovala.

U Elišky jsou kresby situované do spodní části papíru, plně respektuje základovou linii. Využívá celou plochu papíru.

Elišky postava má propracované tělesné schema, chybí krk. Kreslí velmi ráda úzké trupy. Ženské pohlaví je rozlišeno dlouhými vlasy a sukni, zdůrazněné oči a řasy jsou typickými znaky pro dívčí kresbu. Postavy kreslí Eliška oblečené. Hlavní smyslové orgány jsou vyznačeny, chybí uši. Na všech obrázcích má Eliška velké množství ženských atributů, které dokonce vnucuje i mužům, jako například podpatky.

Z kresby RODINA je patrné, že nejdůležitější je pro Elišku maminka, ta je nakreslena největší a je ve středu obrázku, tatínek stojí až za maminkou a je výrazně menší.

Eliška sama sebe nakreslila jako berušku, moucha a vosy jsou v horní části papíru. Tloušťky čar nejsou příliš silné. Eliška kreslí spíše slabší čáry.

Při kresbě domu se již objevuje i přístavek k domu, kde maminka věší prádlo, okna jsou vyzdobená záclonami, z komína se kouří. Zajímavé je pozorovat zbarvení slunce, které je červené. Na jednom obrázku Eliška sama sebe nakreslila jako berušku, kamarádky jako mouchu a vosu.

Obr. č. 21: Postava (leden 2018)

Obr. č. 22: Dům (březen 2018)

Interpretace

Útlý pas podle Davido poukazuje na neadekvátní vztah ke svému vlastnímu tělu. Elišky postavy jsou často velmi malé, což svědčí o nedostatku sebedůvěry. Ze slabší tloušťky čar, můžeme usuzovat, že Eliška může trpět pocity úzkosti, nejistoty a emočního napětí.

Polanská (2014, s. 19-20) udává, že drobotina, tj. beruška, moucha a vosa, které se v kresbě vyskytují jsou pojímána jako zvířata obecně bezmocná a slabá, někdy také ale i jako hravá a roztomilá.

Slunce na obrázku odráží vztah dítěte k otci. Eliška nakreslila červené slunce, to může poukazovat na problémový vztah s otcem, z toho pramenící úzkost.

Analýza č. 10

Lenka (6 let, 2 měsíce)

Charakteristika inklinací v kresbě

Ve svých kresbách Lenka používá pastelové barvy, není zřejmé, že by nějakou barvu upřednostňovala. Obrázky mají pozitivní ladění. Barvy jsou výrazné.

Ve většině kreseb je využívána celá plocha papíru. Postavy, symboly a prvky, které jsou důležité pro lenku, jsou kresleny výrazně větší a do středu papíru. Základová linie je naznačena.

Při kresbě postavy je u Lenky patrné již propracované tělové schéma – hlava, základní smyslové orgány, nos a uši jsou jednodimenzionální, hlava je připojena ke krku a krk k trupu. Lenka u postav kreslí výrazný kreslí pupík (transparentnost). K trupu jsou připojeny paže (R-princip) a nohy. Osoby stojí pevně na zemi, stejně tak i zvířata či dům.

V kresbě „RODINA“ je znatelná vysoká koheze mezi členy rodiny, stejně jako vysoká hierarchie. Postavy jsou seřazeny zleva: mladší sestra, Veronika, maminka, tatínek. Rodina má výrazně roztažené paže, je zhuštěna do levé části papíru, tatínek je ve středu papíru.

Lenka kreslí silné čáry, není zde patrné časté napojování, přerušování či gumování. Vedení čar působí sebejistě.

Lenka na obrázcích vyznačuje jasně žlutě svítící slunce.

Obr. č. 23: Postava (březen 2018)

Interpretace

Lenka je dobře adaptované dítě, jejíž bohaté kresby poukazují na podnětné rodinné zázemí. Lenka je dobře adaptovaná v kolektivu, otevřená což je patrné zejména v použití široké škály pastelových, teplých barev Cognet (2013, s. 34). Lenka využívá v kresbách 4 a více barev a podle Cogneta (2013, s. 34) je vyrovnaná a dobře sociálně adaptovaná.

Odhalený pupík na všech kresbách může poukazovat na velký význam toho, co Lenka jí.

V rodině očividně otec funguje jako „hlava rodiny“. Slunce na obrázku odráží vztah dítěte k otci. Lenky slunce svítí a zahřívá, tudíž tatínek hraje v životě Lenky nezastupitelnou roli.

3.4 Validita interpretačních soudů

Tabulka hodnocení zkoumaných dětí učitelkou MŠ

Tabulka č. 1: Analýza. č. 1 - David

Hodnocení č. 1 – David		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Slabší grafomotorika	ano	
Viditelný posun během 6 měsíců	ano	
Menší sebevědomí	ano	
Více kontroluje své chování	ano	
Bližší vztah k matce	ano	

Tabulka č. 2: Analýza. č. 2 - Matyáš

Hodnocení č. 2 – Matyáš		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Slabší grafomotorika	ano	
Viditelný posun během 6 měsíců	ano	
Menší sebevědomí	ano	
Více kontroluje své chování	ano	
Bližší vztah k matce	ne	Matyáš na rozdíl od svého jednovaječného bratra není fixován na matku

Tabulka č. 3: Analýza. č. 3 - Rozárka

Hodnocení č. 3 – Rozárka		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Náznaky agrese	ne	v chování nepozorují absolutně žádný náznak agrese, vše Rozárka řeší smírem nebo ve při ustoupí, nikdy dětem fyzicky neublíží
Horší adaptovanost v kolektivu	ano	
Větší prosazování sama sebe	ano	
Slabší grafomotorika	ano	
Fixace na matku	ano	

Tabulka č. 4: Analýza. č. 4 - Simona

Hodnocení č. 4 – Simona		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Dobře adaptovaná v kolektivu	ano	
Samostatná, sebevědomá	ne	velmi často se ujišťuje, že je její jednání správné, potřebuje potvrzení autoritou
Bližší vztah ke zvířatům	ano	
Nedorozumění mezi rodiči, které ji	nemohu posoudit	
Výborná grafomotorika	ne	zatím je ruka ještě značně nejistá

Tabulka č. 5: Analýza. č. 5 - Dan

Hodnocení č. 5 – Dan		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Adaptační potíže	ano	
Spíše introvert	ano	
Emoční napětí, vnitřní tenze	ano	
Náznak agrese	ano	
Menší sebevědomí	ano	

Tabulka č. 6: Analýza. č. 6 - Ema

Hodnocení č. 6 – Ema		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Dobře adaptovaná	ano	
Samostatná	ano	
Sklony k naivitě	ano	
Sklony k narcismu	ne	Ema vůbec nevykazuje narcistní sklony
Nadměrné sebevědomí	ano	

Tabulka č. 7: Analýza. č. 7 - Adam

Hodnocení č. 7 – Adam		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Dobře adaptovaný	ano	
Nedorozumění mezi rodiči, které ho trápí	nemohu posoudit	
Silná grafomotorika	ano	
Bližší vztah k matce	ano	
Rád by posílil vztah k otci	nemohu posoudit	

Tabulka č. 8: Analýza. č. 8 - František

Hodnocení č. 8 – František		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Hůře adaptovaný v kolektivu	ano	
Introvert	ano	
Komunikační problémy	ano	
Výrazný posun během 6ti měsíců	ano	
Bližší vztah k matce	ano	

Tabulka č. 9: Analýza. č. 9 - Eliška

Hodnocení č. 9 – Eliška		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Nižší sebevědomí	ano	
Pocity méněcennosti	ano	
Silná grafomotorika	ano	
Více kontroluje své chování	ano	
Bližší vztah k matce	ano	

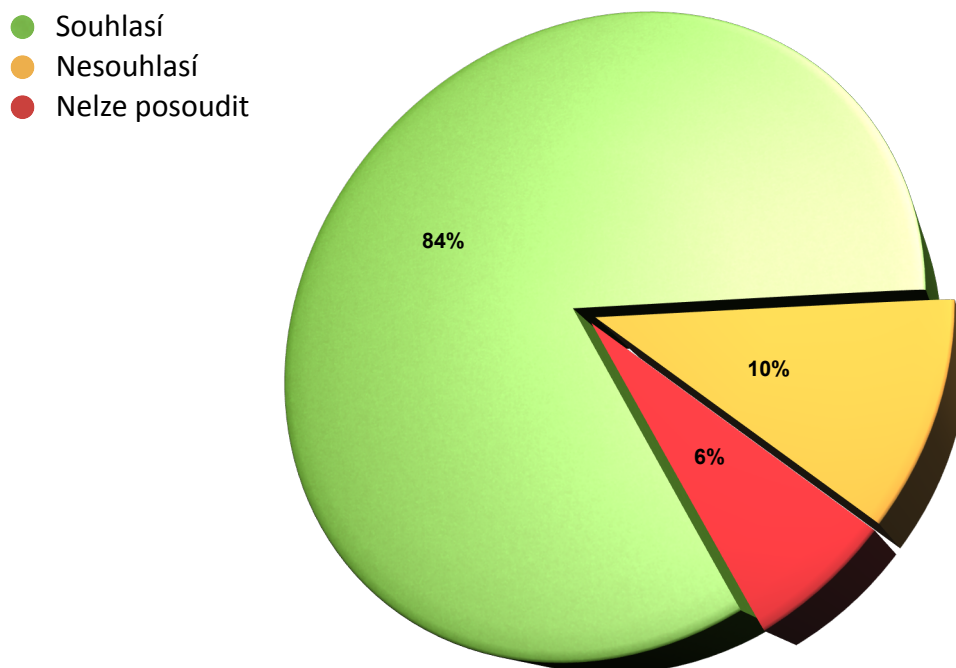
Tabulka č. 10: Analýza. č. 10 - Lenka

Hodnocení č. 10 – Lenka		
Kritéria	Souhlasím/ Nesouhlasím	V čem?
Důležitá strava	ano	
Komunikativní	ano	
Silná grafomotorika	ano	
Více kontroluje své chování	ano	
Bližší vztah k matce	ano	

3.5 Shrnutí praktické části

Celkem jsem ve své praktické části vypracovala 50 interpretačních závěrů. Z toho 42 interpretačních závěrů mi na základě dlouhodobého pozorování dítěte potvrdila paní učitelka, 5 závěrů vyvrátila a 3 interpretační soudy nedokázala posoudit. Úspěšnost hodnocení tedy dosáhla 84 %.

Grafický podíl úspěšnosti je následující:

Graf č. 1: Grafický podíl úspěšnosti

K rozporu došlo zejména v těchto oblastech: náznaky agrese, grafomotorika, sklony k narcismu.

Vždy jsem dobře odhadla: adaptovanost v kolektivu, bližší vztah k matce, menší/větší sebevědomí.

Adaptovanost v kolektivu jsem identifikovala u šesti dětí a u všech šesti dětí mně ji paní učitelka potvrdila. Bližší vztah k matce jsem identifikovala u sedmi dětí, z toho šestkrát ji

paní učitelka potvrdila. Menší či větší sebevědomí jsem identifikovala u šesti dětí, z toho pětkrát mi bylo paní učitelkou potvrzeno.

Některé interpretační soudy paní učitelka nedokázala posoudit: nedorozumění mezi rodiči, posílení vztahu k otci

Nedorozumění mezi rodiči jsem na základě interpretačních závěrů identifikovala u dvou dětí a posílení vztahu k otci jsem identifikovala u jednoho dítěte.

Z uvedeného vyplývá, že lépe se mi odhadovaly sociální aspekty než osobnostní rysy.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo využití nastudovaných poznatků a znalostí v teoretické části a jejich následná aplikace nad rozborem podkladového materiálu v části praktické. Znalosti v teoretické části bakalářské práce se týkaly především vývoje kresby v předškolním věku, specifik dětské kresby, vývoje kresby lidské postavy, možností využití kresby pro diagnostiku osobnosti dítěte předškolního věku, dětské kresby jako výkonové zkoušky a dětské kresby jako projektivní metody. Zabývala jsem se také symbolikou barev v dětském projevu a symbolikou kreslených motivů. Je velmi zajímavé, jak mnoho nám dětská kresba v předškolním věku může prozradit o povaze a charakteru dítěte. A nejde jen o daný motiv či barevné provedení kresby, ale mnohé nám již napoví umístění kresby v prostoru plochy, velikost kresby či síla čar.

V této bakalářské práci jsem pracovala se vzorkem deseti dětí předškolního věku z jedné třídy mateřské školy po dobu šesti měsíců. Jejich kresby byly pak základem pro praktickou část mé bakalářské práce. Zde jsem se snažila identifikovat v dětské kresbě předem stanovené znaky a charakterizovala jsem inklinace v kresbách u každého autora zvlášť. Největší posun ve vývoji grafomotoriky učinily během sledovaných šesti měsíců tři děti z deseti. Všichni tři byli chlapci a zpočátku mého šetření vůbec nejevili zájem o kreslení a jejich soustředění nepřekročilo časový úsek pěti minut. S postupem času se tyto chlapci více zapojovali do kresebných testů a jejich grafomotorické schopnosti se začaly výrazně zlepšit. Schopnost soustředění u nich postupně stoupla z 5 na 30 minut.

U všech dětí byl velmi čitelný jejich osobní „rukopis“. Brzy jsem byla sama schopna odhadnout, komu patří který obrázek. Velmi zajímavé a inspirativní byly komentáře dětí k nakresleným kresbám. Děvčata, jak jsem předpokládala, byla grafomotoricky mnohem vyspělejší, chlapci si často chtěli svou práci rychle odbýt, aby si už mohli jít zpátky hrát se stavebnicemi.

Poté, co jsem diagnostikovala kresby, mohla jsem porovnat míru shody svých interpretačních závěrů, které byly založeny čistě na základě diagnostiky dětské kresby, s názorem paní učitelky mateřské školy, která děti dlouhodobě učí, pracuje s nimi a zná je do hloubky. Úspěšnost mé diagnostiky byla velmi vysoká, dosáhla 84 %.

Zpracování bakalářské práce a její praktické výsledky jsou pro mě osobně velikým přínosem a jsem ráda, že jsem se tématu dětské kresby v předškolním věku mohla věnovat

takto do hloubky. Díky tomu jsem se dozvěděla mnoho nových informací o kresbě jako takové, o jejích zákonitostech a zvláštностech. V praxi jsem si ověřila, že dětská kresba je velmi významným a neopomenutelným diagnostickým nástrojem, který nám do značné míry pomáhá pochopit, co se uvnitř dítěte děje.

RESUMÉ

Tato bakalářská práce se zabývá zákonitostmi a zvláštnostmi dětské kresby. V teoretické části jsem se věnovala vývoji dětské kresby, jejich specifikům, vývoji kresby lidské postavy a možnostem využití kresby pro diagnostiku osobnosti. V praktické části jsem se zaměřila na deset dětí v předškolním věku a snažila jsem se diagnostikovat jejich kresby v průběhu šesti měsíců. Na základě prostudované odborné literatury jsem si vytyčila znaky, které jsou v kresbách pozorovatelné a ty jsem následně analyzovala a přiřadila jim významový a interpretační kontext. Svá zjištění jsem u každého sledovaného dítěte zanesla do jednotlivých přehledných tabulek. Tyto interpretační závěry jsem konzultovala s paní učitelkou, která s dětmi pracuje a zná je velmi dobře. Na základě zpětné vazby o každém konkrétním dítěti jsem porovнала míru shody interpretačních závěrů a vytvořila jsem výšečový graf úspěšnosti hodnocení.

Summary

This bachelor thesis deals with rules and specialities of children drawings. The theoretical part concerns with development of children drawings, its specific parts, development of human figure drawing and possibility of using children drawing for character diagnostics. The practical part focuses on ten preschool children and analyses their drawings within six months of process. Interpretations were later consulted with their teacher. Based on literature of fact i set particular features in the drawings and i analysed them and matched them with the meaning and interpretation context. All interpretation conclusions were consulted with the kindergarten teacher who works with the children and knows them rahter well. Thanks to her feedback about every single child i was able to compare how much the interpretation conclusions were right and a pie chart of assessments successfulness was created as outcome of this consultation.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- COGNET, G. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.
- ČAČKA, O. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. Brno: 2000. ISBN 80-7239-060-0
- DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.
- ERIKSON, E. *Dětství a společnost*. Praha: Argo 2002. ISBN 80-7203-380-8.
- HAZUKOVÁ, H. *Výtvarné činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe 2012. ISBN 978-80-87553-30-5.
- KLÉGROVÁ, J., VÁGNEROVÁ, M.: *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1538-7.
- KŇOUROVÁ, L. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986. ISBN 08-084086.
- LANGMEIER, J. A KREJČÍKOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. Aktualizované vydání. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.
- MATĚJČEK, Z. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0000-0.
- NĚMCOVÁ, H. *Analýza kresby lidské postavy u dětí na konci předškolního věku*. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita 2009.
- NOVÁK, T. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 978-80-200-1499-3.
- POLANSKÁ, L. *Dětská kresba se zaměřením na dvojčata*. Bakalářská práce. Olomouc, Univerzita Palackého 2014.
- READ, H. *Výchova uměním*. Praha, Odeon 1967. ISBN 80-7567-969-7.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-829-5.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. *Dětská klinická psychologie*. 4. vyd. Praha: Grada Publishing. 2006, 604 s. ISBN 80-247-1049-8.
- ŘÍČAN, P., KREJČÍŘOVÁ, D. *Dětská klinická psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing. 1995, 398 s. ISBN 80-7169-168-2.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
- STIELOVÁ, M. *Využití barevné modifikace Warteggova kresebného testu u dětí předškolního věku*. Bakalářská práce. České Budějovice, JČU 2010.

THOROVÁ, K. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

TRIAN, A. *Nejčastější poruchy chování dětí: Jak rozpoznat, kdy se obrátit na odborníka?* Londýn: Souvenir Press, 2000. ISBN 80-7178-503-2.

UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. 1. vyd. Praha: SPN, 1978. ISBN 80-7178-599-7.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývoj dětské kresby a její diagnostické využití*. Praha: Raabe, 2017. ISBN 978-80-7496-333-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 978-80-7184-488-8.

WALTEROVÁ, J. *Využití kresby v dětské diagnostice: diplomová práce*. České Budějovice: Jihočeská Univerzita, Fakulta Pedagogická, 2005.

On-line zdroje

SVOBODA, Mojmir, 1999. *Projektivní metody*. http://www.phil.muni.cz/~hump/Scenotest_Prolegomena_CZE/Methods/Methods.html#_Hlk22616054

SEZNAM OBRÁZKŮ, TABULEK A GRAFŮ**Seznam obrázků:**

Obrázek č. 1: David - Rodina.....	25
Obrázek č. 2: David - Večer u nás doma.....	25
Obrázek č. 3: David - Kresba postavy.....	25
Obrázek č. 4: David – Rodina.....	26
Obrázek č. 5: Matyáš – Rodina.....	26
Obrázek č. 6: Matyáš – Kresba postavy	27
Obrázek č. 7: Matyáš – Kresba postavy, velký posun v kresbě	27
Obrázek č. 8: Rozárka – Kresba postavy	28
Obrázek č. 9: Rozárka – Rodina	28
Obrázek č. 10: Simona – Rodina	30
Obrázek č. 11: Simona – Večer u nás doma	30
Obrázek č. 12: Dan – Já a můj dům	32
Obrázek č. 13: Dan – Postava se začmáraným obličejem.....	32
Obrázek č. 14: Ema – Rodina	33
Obrázek č. 15: Ema – Dům	33
Obrázek č. 16: Adam – Rodina	35
Obrázek č. 17: Adam – Radost	35
Obrázek č. 18: František – Rodina.....	37
Obrázek č. 19: František – Maminka	37
Obrázek č. 20: František – Postava.....	37
Obrázek č. 21: Eliška – Postava	39
Obrázek č. 22: Eliška – Dům	39
Obrázek č. 23: Lenka – Postava	40

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1: Analýza. č. 1 – David.....	42
Tabulka č. 2: Analýza. č. 2 – Matyáš.....	42
Tabulka č. 3: Analýza. č. 3 – Rozárka.....	43
Tabulka č. 4: Analýza. č. 4 – Simona.....	43
Tabulka č. 5: Analýza. č. 5 – Dan.....	44
Tabulka č. 6: Analýza. č. 6 – Ema.....	44
Tabulka č. 7: Analýza. č. 7 – Adam.....	45
Tabulka č. 8: Analýza. č. 8 – František.....	45
Tabulka č. 9: Analýza. č. 9 – Eliška.....	46
Tabulka č. 10: Analýza. č. 10 – Lenka.....	46

Seznam grafů:

Graf č. 1: Grafický podíl úspěšnosti.....	47
---	----